

פרשת משפטים תשצ"ה

פרשה ראשונה אחרי קבלת התורה היא פרשת משפטים. וברש"י (שמות פרק כא פסוק א), "ואלה המשפטים, כל מקום שנאמר אלה פסול את הראשונים, ואלה אוסיל על הראשונים, מה הראשונים מיני, אלו אלו מיני. ולמה נסמכה פרשת דינין לפרשת מצבות, לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש [המצבות]: "אלה המצוות מיוחסים להיות דין, והגליל שהם משפטים שגזריים לכל עם וצפ, והם שכללים ולאו חוקים, היה אפשר שלא יזוה הקב"ה בהם כלום ויניח כל דינים כאלה לדיינים אנושיים. לכן כתבה ואלה המשפטים, כלומר עס אלה המצוות אצל"ם שהם משפטים, הם מיני, ואובן.

אלה צ"ה, למה התחיל כל זה בדין עבד עברי? מכל מצוות התורה, ההקדמה הצנן זה הוא עבד עברי! והיה לו ית' להתחיל בדבר אחר כמו דיני גזיקין שהם שכללים מאש, והיה אפשר להניחם לדייני השר וצפ, ועוד קשה המשק הפרשה, דאוסיל קב"ה באוריתא דיני מיתה – וכבר דבר למה בהר סיני לא תרצח, והלה הודיע רק הצושה! והוסיל כמה דינים הצנן אתי ממיתים ומתי אין למה רשות להמית רוצח (כגון מי שהרג בשוגג). וכן הצנן גוה איש, כמו שאמר חז"ל דלכל תענה הי"ט גוה נפש – הודיע למה צכשו רק הצושה. אלה אין זה כל בק בזיוק – שלא הודיע למה אפילו הצושה, אלא רק ש"מות ומת", שיש בזאת הצורה צושה מיתה, אלה לא הודיע למה אלה להמיתו! וצ"ה הכוונת התורה בה' צנינס אלה [א] למה התחיל בהצד עברי [ב] למה הוסיל הצנינס שכבר זוה בהר סיני רק להודיע שממיתן אותו?
ועוד צ"ה בהשם עבד עברי דוקא. למה קרא שמו עברי ולא עבד ישראל או כ' תקנה עבד אחר? והספר דברים (טו:ה) כתבה בה' לשונות "כ"י: יאזר לך, אחר, ה'ה'."

מצד מצד (באר) שמות פרשת משפטים פרק כא סימן ב

כי תקנה עבד עברי. פתח במשפט [עבר] עברי, לפי שהיו עבדים במצרים, ופדאם הקדוש ברוך הוא, ונתן להם חירות, לפיכך צוה לישראל בראשונה שלא לשעבד באחיהו בפרך, ולא לשעבדו [לדורות], כי אם עד השנה השביעית, שנאמר כי עבדי הם אשר הוצאתי וגו' (ויקרא כה מב), לפיכך פתח במשפט עבד עברי, ואמר כי תקנה, לכשיבוא בידך כי אם יגנוב ונמצא בידו שור או חמור או שה, צריך ליתן תשלומי שנים או ארבעה או חמשה ואין לו מיתה, ואם אין לו לשלם, בית דין ימכרוהו בגניבתו או מותר לקנותו, שנאמר ואם אין לו ונמכר בגניבתו (שמות כב ב):

לעצ"ד שכוונת המצד היא שפדאס הקב"ה מתוך צ"מ, ונתן להם חירות צ"י קבלת התורה. והלה נאשו ממלכת כהנים ועו קדוש ושוה אינס שייכים למצוות כלל וכלל (ואפילו לאחיהם). ולכן גזר ה"ה צדוות" בהם שנה בה' דרכים [א] האופן הקנ"ה – שהוא רק באכירת ה"ד וא"א לתקנת השוק כמו עבד כענין, ו[ב] האופן הצדוות – שאינו קנוה לזולתית (שהצד כענין כתבה לעולם בהם תצדו וי"ל דזה מצוות אשה ואכא"ל). וזה שכתבה, "כ' תקנה צד צד" שאפשר רק במצב מיוחד ובקנן, אלה אפשר שירש עבד כענין; ו"שש שנים וצד וצד" וצ"ה לתקנה חוקים דאינו קנן זולתית.

אלה קצת צ"ד דאיתא המצד מצד (באר) דברים פרשת ראה פרק טו סימן יב, "כי ימכר לך אחר העברי. זה המכר הצדוות דין מכרוהו. כי תקנה עבד עברי (שמות כא ה), זה המוכר צדוות או הצדוות. שאליה מכר אותה, שנאמר וכי ימכר איש את ברתו למאה (שס פס ז); ועבדק שש שנים, כשם שאבד עברי ויצא בשש שנים יתירה עליו אמה הצדוות שהיא וצ"ה בסימנים, מפוש סס, ומסתבר להשון הכתבה ש"כ כי תקנה" מצד המוכר צדוות ו"כ ימכר" מצד המוכר צ"ה ב"ד.

וי"ל שאפילו ירצה ישראל למכור צדוות, אינו יכול למכר, דגושו לאו ברשותו. ולמה? מפני שהקב"ה קצאו ונתן לו חירות (אלה צ"ה הרש"י שס שפירש דעניהם מצדוהם באכרוהו ה"ד אלה במה שכתבת מישה ל"ם המצד).

והלה מישה ג"כ למה הוסיל התורה שממיתים איש ישראל – שהיה אפשר דאסור בהחלט להמית איש

1. רש"י דברים פרשת ראה פרק טו פסוק יב כי ימכר לך. על ידי אחרים, שמכרוהו בית דין בגניבתו הכחז מדבר. והרי כבר נאמר (שמות כב, ב) כי תקנה עבד עברי, ומכרוהו בית דין הכחז מדבר. אלא מפני שני דברים שנהחדשו כאן. אחד שכחז או העברי, אף היא תלג בשש, ולא שמכרוהו בית דין, שאין האשה נמכרת בגניבתה, שנאמר בגניבתו ולא בגניבתה, אלא בקטנה שמכרה אביה, ולמד כאן שאם ילאו שש שנים קודם שחזיא סימנין תלג. ועוד חידש כאן (פסוק יד) העניק העניק:

מישראל אחר שפדאן הקב"ה ונתן להם חירות (ובחז"ל בכ"מ צה"פ חרות על הלוחות שהיא חירות אמלאק האות). ולכן אופן שזוהי 'ת' רק להאית ולא הירר האילה איתה. שכל הענין הריש פרשת משפטים להודיע מצד אלה.

וצ"ל צ"ט להסביר התנאי צב צהר' דוקא. והוסיף המדרש:

עבד עברי. על שם אביהם, שנאמר ויגד לאברהם העברי (בראשית יד יג):

בראשית פרק ז' ג'

ויהי הפליט ויגד לאברהם העברי והוא שלכן באב"י מקרא האמרי אנוי אשכנז ואנוי עזר והם בעלי ברית אברהם:

ואולי הפשוט פסוק:

בבבא ופקללה בראשית פרשת לך לך פרק ז' פסוק ג'

לאברהם העברי. בשאר מקומות לא הזכיר רק שם אברהם לבדו וכאן צירף גם שם יחוסו שהוא עברי, כי רק מבחינה זו התעורר הפליט להגיד הדבר אליו, להיותו עברי, שהתעורר להחזיק באמונת אלהות הפך דעת אמרפל שהוא נמרוד, מן המנצחים במלחמה זו, ואשר מסבתו הוכרח אברהם לעזוב ארץ מולדתו, וזה יהיה סבה גדולה לעורר את אברהם שונאו לעמוד נגדו וליקח את נקמתו ממנו:

הששה מקומות בתורה אובא הלשון צהר'. מצד א"כ א"ש האברהם אצ"ה, והשאר לקאן:

בראשית פרק ז' ט'

והתקרא לאנשי ביתה ותאמר להם לאמר ראו הביא לנו איש עברי לצנוק בנו בא אל' לישב עמי ואקרא בקול גידול:

רא"ן בראשית פרשת ושה פרק ז' פסוק ז'

וטעם ראו הביא לנו איש עברי. כי העברים שנואי המצרים המה, ולא יוכלו לאכל אתם לחם כי תועבה היא להם (להלן מג לב), ולא יקנו מהם רק לכורמים וליוגבים, ולא יבאו בביתם. ולכן אמרה, הנה עשה עמנו רעה להביא בביתנו עברי ועשאו פקיד ונגיד, וראוי לו שיצחק בנו, כענין שנאמר (משלי כט כא) מפנק מנוער עבדו וגו'. וזה טעם אשר הבאת לנו, כי הבאתו בביתם היתה קשה בעיניהם:

בראשית פרק א' א'

ושם אתנו עזר עברי עבד לשד הטבחים ונספר לנו ויפתר לנו את נזולמתינו איש פנולמו פתה:

ה"ו בראשית פרק א' פסוק א'

נער עברי עזר. חרורים הרשעים שאין טובתם שלמה. מזכירו בלשון ציון: נער. שוטה ואין ראוי לגדולה: עברי. חפילו לשוננו אינו מכיר: עזר. וכתוב בנמוסי מלרים שאין עזר מולך ולא לוצב צגדי שרים:

אמות פרק א' א'

ויהיו בימים ההם ויגדל משה ויצא אל-אנוי ונרא בסבלתם ונרא איש מצרי מכה איש עברי מאנוי:

ה"ז אמות פרשת אמות פרק א' פסוק א'

איש מצרי. נוגש היה, ממונה על שוטרי ישראל והיה מעמידם מקרות הגזר למלאכתם:

מכה איש עברי. מלקחו ורודו. ובעלה של שלומית צת דצרי היה, ונתן זה עינו, וזלילה העמידו והולילו מציתו, והוא חזר ונכנס לציית וזא על אשתו, כסצורה שהוא בעלה, וחזר האיש לציית והרגיש צדצר, וכשראה אותו מלרי שהרגיש צדצר, היה מכהו ורודו כל היום:

שמות פרק כא. ה

כִּי תִקְרָה לְעַבְדְּךָ עִבְרִי עֲשֵׂה שְׁנַיִם יָמִים יִעָבֵד וּבְשִׁבְעַת יָמֵי קִיּוּמֵי יוֹמָם:

צברס פרק לו. א

כִּי יִמְכַר קָדָה אֲנִיָּהּ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה וְעָבְדָה עֲשֵׂה שְׁנַיִם יָמִים וּבְשִׁבְעַת הַיָּמִים יִשְׁלַחַּנָּהּ יוֹמָם מֵעֲמֻלָּהּ:

ז"ה מהו הצד השווה בשני צדדי.

הכנה והקדמה ראשית פרשת לך לך פרק ז' פסוק ז

לאברהם העברי. בב"ר איתא שלשה דעות בטעם שם עברי, הא' שהוא שם משפחה להיותו מבני בניו של עבר, הב' שהוא שם מקומי להיותו מעבר הנהר ושהוא מדבר בלשון עברי (כי שאר האומות שינו את לשון העברי המוקדם בלשונות אחרות לדעת רבותינו וקבעו להם כל אחד לשון לעצמו ככתוב נפרדו איי הגוים בארצותם איש ללשונו אמנם אברהם החזיק בלשון זה), ודעה שלישית כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד. כי שם עבר ישמש גם על שני הפכים המתעצמים בדבר שלישי, כגון שני בעלי דינין המתעצמים בדין, הנה נושא המשפט שביניהם הוא דבר ממוצע אשר עליו תערובות טענותיהם, והם עצמם יקראו עבר אחד מזה ועבר אחד שכנגדו, או צדדים צד אחד מזה וצד א' שכנגדו, כבשמואל (א' י"ד) אתם תהיו לעבר אחד ואני ויונתן לעבר אחד, ואברהם להיותו חולק עם אנשי דורו אודות האמונה האמתית, וזה היה דבר הממוצע בין שני הצדדים, ואברהם היה הצד שכנגד בכל דורו החולקים, על שם זה נקרא עברי (דער געגענווייטיגע), כי עבר ישמש ג"כ כמו מול ונגד, כביהושע (כ"ב י"א) על עבר בניי (ובמת"כ לא פי' כן). ואין ספק שדעה זו האחרונה להיותו כשם תואר לאברהם לעמוד יחידי בעולם בצד מתנגדת לכל אנשי דורו מכחישי אל, הוא יותר עיקרי אליו, משנאמר שהוא שם משפחה או מקומי לבד, גם לא יתכן לומר שעיקר טעם הנחת שם עברי יהיה לבד לשם משפחה, כי מדרך הכתובים לייחס את הבלתי נודע באיש המפורסם ממנו ביותר, כמו קיש אבי שאול, מייחס קיש הבלתי נודע בשאול המפורסם מאד, אמנם אברהם להיותו המפורסם לנו בכתובים במעשיו הנכבדים יותר מעבר, אשר רק מצד הקבלה ידענוהו לנביא, איך ייחס אברהם הנודע בעבר הבלתי נודע, וכן לא יתכן לומר שטעם העיקרי יהיה מצד מקומו, הלא גם שאר אומות רבות היה תושבי עבר הנהר (כבמלכים א' ה') מלכי עבר הנהר, וזה לעד כי לא באו רבותינו רק להודיע כי גם מצד המשפחה והמקומי מוסכם הנחת שם עברי לאברהם, אבל עיקר הנחתו עליו הוא מצד תארו הנכבד.

סוף כל סוף התאור צברי משאזו איוחז ומוקדש וכנזא מכל. ולכן השתמשו הרשעים בזה התאור לענות אל השתמשו של קב"ה הווא לשהח ולהודיע אפילו צבז צה א"ו צבז אמא, Ic"lce להיות צבז אמר שהווא צברי, כלומר שפצאו הקב"ה ונתן לו חירות וחספ צברס הוסיף טצס אמר, שהווא אומ"ק - אלה טצס צה א"ו ע"ק הפרשת מטות.

שש שנים יעבוד. רמז על ישראל שישראל עבדו בשש גליות, גלות מצרים, גלות סנחריב, וגלות ארבעה מלכות, הרי שש: ובשביעית יצא. זה מלכות גוג ומגוג:

והזין זמן ש'צבז של צברי ענז סוז העלות כא"ש חז"ל בזמן צ"מ צושין רצונו של מקום נקראו צבזים. וזה ע"כ ראז לו שמאמר שפצאס ונתן להס חירות א' אפטר להס להיות צבזים לאומות. ואפילו בעלות שרצאס עס נקראס צבזים, הווא רק לזמן.